*1. Аристотель Собрание сочинений: В 4-х томах. – М.: Наука, 1975. – Т.4. – С. 32.*

*2. Менабени А.Г. Методика обучения сольному пению. – М., 1987. – С. 47 – 58.*

*3. Ткаченко Т.В. Теоретико-методичні засади професійної культури вчителя музики й співу (монографія) / Т.В. Ткаченко, – Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2008. – С. 119 – 136.*

*4. Дмитриев Л.Б. Основы вокальной методики: уч. пособие. – М., 1968. – С. 24 – 33.*

*5. Юссон Р. Певческий голос: исследование основных физиологических и акустических явлений певческого голоса – М., 1974. – С. 46.*

*6. Гребенюк Н.Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти. – К.: НМАУ, 1999. – С. 28 – 53.*

*7. С.П. Юдін. Формування голосу співця. – М.: Музгиз, 1962. – С. 100 – 120.*

Стаття надійшла до редакції 14.10.2010

УДК 37.035.3:33

**Тарас Левченко,** *Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ*

# ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

*У статті розкривається економічне виховання в широкому його розумінні, яке охоплює і термін економічна освіта, економічна ефективність праці дітей і підлітків.*

***Ключові слова:*** *економіка, виховання учні, економічні знання.*

*В статье раскрывается экономическое воспитание в широком его понимании, которое охватывает и срок экономического образования, экономическая эффективность труда детей и подростков.*

***Ключевые слова:*** *экономика, воспитание ученики, экономические знания.*

*In the article open up economic education in his wide understanding, which engulfs and term economic education, economic efficiency of labour of children and teenagers.*

***Key words:*** *economy, education students, economic knowledges.*

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Економічне виховання у широкому розумінні – це організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної свідомості через передання економічних знань, формування економічних умінь і навичок, пов'язаних з економічною цілеспрямованою діяльністю, формування економічно значущих якостей особистості, розвиток економічного мислення.

Між економічною освітою і економічним вихованням існує тісний взаємозв'язок. На думку О.Т. Шпака, економічна освіта має розглядатися як основа економічного виховання особистості школяра, тому що вона:

- сприяє розвитку економічного мислення; показником рівня розвитку економічного мислення виступає поведінка особистості в процесі її економічної діяльності в усіх галузях життя суспільства, її взаємовідносин із соціальним середовищем;

- формує економічну культуру, одним із компонентів якої є оволодіння людиною економічними знаннями, уміннями та навичками господарювання;

- нерозривно пов'язана з формуванням таких особистісних рис школяра, як працьовитість, відповідальність, діловитість, підприємливість, ощадливість, організованість, ініціативність, практичність, самостійність та інших, які можуть бути критеріями оцінювання рівня економічної вихованості школяра;

- у макроекономічному плані сприяє формуванню і підвищенню продуктивності такого фактора виробництва, як людські ресурси. Від рівня підготовки та освіченості останніх значною мірою залежить рейтинг держави в економіці світу, її місце в міжнародному розподілі праці [16, 60].

У подальшому викладі ми будемо в основному користуватися терміном економічне виховання в широкому його розумінні, яке охоплює і термін економічна освіта.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Дослідженню педагогічних аспектів економічного виховання не приділяється належної уваги, зокрема, підготовці студентів вищих педагогічних навчальних закладів до роботи в школі з економічного виховання учнів, слухачів системи післядипломної освіти. У цьому відношенні мають наукове і практичне значення праці педагогів

© Т. Левченко, 2010



This document was created using SOLID CONVERTER PDF
To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

А.Ф. Аменд [1], В. Анин [2], Ю.К. Васильєва [4], В.О. Дідуха [6], Д.П. Курамов [8], М.В. Вачевський, В.М. Мадзігон, Н.М. Примаченко [5], А.С. Нісімчука [11], О.С. Падалки [12], В.П. Шемякін [15].

**Мета статті** полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи підготовки майбутніх учителів трудового навчання до економічного виховання учнів загальноосвітньої школи, виявленні педагогічних умов її ефективної реалізації.

**Виклад основного матеріалу.** У процесі економічної освіти й виховання учні засвоюють економічні знання, під якими розуміємо сукупність економічних теорій про зміст, характер, властивості матеріальних благ, їхнє виробництво, обмін, розподіл і споживання, про вплив реального життя на розвиток суспільства. Здатність особистості виконувати економічну діяльність опирається на її економічні вміння.

Економічні знання особистості є базою для формування економічної свідомості, під якою розуміють усвідомлення людиною реальної картини економічного життя, економічних відносин, власної діяльності в цьому житті, взаємозв'язку між економічною активністю та рівнем задоволення особистісних і суспільних потреб.

Складником економічної свідомості є економічне мислення – здатність людини усвідомлювати явища економічного життя, засвоювати економічні поняття, ідеї, теорії, зіставляти їх із практикою і орієнтуватися в економічному житті.

Засвоєна сукупність економічних знань, сформовані вміння користуватися ними в житті й діяльності, виховані моральні якості, які проявляються у всіх видах економічних відносин у процесі економічної діяльності, сформоване економічне мислення складають економічну культуру особистості людини.

С.Т. Шацький висловлює цінну думку, що економічні, соціальні і психологічні дослідження оточення сприяють школі в економічному вихованні учнів. Разом з тим він уважав, що школа повинна впливати на оточення. "Чи беремо місто, фабрику або село, – пише С.Т. Шацький, – ми повинні однаково зачіпати і економічні, і побутові умови їхнього життя, і стосовно до них будувати як свій план участі в життєвій роботі, так і план залучення їх до суспільної діяльності" [14, 125].

Говорячи про економічне виховання школярів, С.Т. Шацький так визначив головне завдання школи в цьому плані: "Виховання уміння вдивлятися, оцінювати, будувати плани. Перевіряти, завойовувати собі місце в поки ще не признаючи дитину середовищі дорослих, організувати для суспільної, будівничої роботи свої сили і досягнення загальних суспільних цілей суспільними силами в реальних умовах життя – дуже серйозне завдання школи" [14, 120].

А.С. Макаренко вважав дуже важливим, щоб педагоги чітко усвідомлювали потребу економічної підготовки школярів і самі розібралися у важливих економічних питаннях. "Зокрема, – писав він, – проблематичними є питання "випереджаючого виховання", якщо педагоги самі не володіють певним комплексом перспективних умінь і навичок; зокрема – економічно-комерційним мисленням, не знають, що таке торговий дім, калькуляція… Зовсім не розуміються в питаннях організації праці,… не знають, що таке умови стандартної праці, … взагалі не мають ніяких знань, що стосуються виробництва…" [10, 89].

Тому видатний педагог наполягав, щоб "педагогічні вузи давали значно ширшу освіту незалежно від обраного для викладання циклу предметів. Програма такої широкої освіти має бути побудована з урахуванням усіх цих питань. Випускники вузів мають знати, як побудоване виробництво, які багатства і перспективи у нашої країни" [10, 215].

Значне місце в економічному вихованні школярів А.С. Макаренко відводить сім'ї. Виконуючи господарські обов'язки в сім'ї, дитина працює, проявляє піклування про речі особистого і сімейного вжитку, бере участь у розподілі і раціональному витрачанні сімейного бюджету, привчається користуватися грішми, виконувати певний режим дня.

Не можна обійти і таке питання, якому А.С. Макаренко надавав важливого значення, як формування в дітей здорових матеріальних потреб. Він уважає потребу "рідною сестрою обов'язку". Розумні потреби – морально доцільні потреби, які треба формувати в підростаючого покоління. Варті уваги і думки А.С. Макаренка про виховання в школярів рис господаря: бережливості, точності, оперативності, діловитості й інших [10, 325].

У плані економічного виховання школярів і підготовки до нього майбутніх учителів цікаві погляди В.О. Сухомлинського. Видатний педагог сформулював основні принципи трудового виховання: єдність трудового виховання і загального розвитку дитини – морального, інтелектуального, естетичного, фізичного; висока моральність праці, її суспільно корисна спрямованість; розкриття індивідуальності людини в праці; раннє залучення дітей до праці;



This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

постійність, безперервність участі в праці і багатоманітного духовного життя та інші [13].

Серед педагогів економічну освіту і виховання як складову формування всебічно розвиненої особистості вперше виділяє М.І. Болдирєв. Він уважає, що в процесі навчально-виховної роботи учнів потрібно озброїти основами економічних знань, пробудити і розвинути в них інтерес до економіки, виховати почуття господаря. Важливим завданням економічної освіти і виховання він уважає підготовку учнів до включення їх у сферу економічних, трудових відносин. Важливо знайомити учнів, особливо старшокласників, з основами економічної політики держави, вчити їх продуктивно працювати, економно витрачати матеріали, бережливо ставитися до результатів праці тощо [3].

Економічний бік трудового виховання розглядає Б.Т. Лихачов. Він уважає, що економічна ефективність праці дітей і підлітків визначається не лише безпосередніми матеріальними результатами їхньої трудової діяльності, а й тією трудовою підготовкою, яку в процесі праці отримують її учасники. Тому, на його думку, економічно ефективною слід уважати будь-яку елементарно рентабельну працю дітей і підлітків, яка приносить реальну користь школі, молодшим товаришам. "Всі види трудової діяльності, – пише автор, – повинні готувати школярів до повноцінної участі у суспільній продуктивній, по-справжньому економічно ефективній праці".

Зміст підготовки вчителя будь-якого навчального предмета до економічного виховання школярів передусім залежить від теоретичної розробленості загальних основ економічного виховання учнів і практики постановки цієї роботи в школі, тобто його мети, завдань, змісту, форм, методів і засобів [9].

Метою економічного виховання школярів, як зазначають В.К. Розов, Б.П. Шемякін і П.П. Шемякін, є формування в них готовності до економічної діяльності, що створить потенційні можливості для активної участі в економічному житті. Загальноосвітня школа не ставить перед собою завдання формування економіста як спеціаліста. Вона передбачає формування в учнів інтересу до економіки, вибору, який вихованці мають зробити для досягнення своїх цілей в умовах обмежених ресурсів і власних можливостей [15].

Наслідком економічного виховання має бути сформованість у випускників школи чіткого уявлення про зміст основних соціально-економічних ролей у суспільстві і механізм розвинутих економічних процесів, які зачіпають кожного громадянина. Усе це покликано допомогти молодій людині свідомо, з урахуванням власних нахилів і особливостей характеру, прийняти рішення про вибір життєвого шляху. Ті, хто побажає зайнятися підприємництвом, повинні отримати в школі ази комерційної граматики, що дозволяють займатися елементарними видами ділових операцій. Насамкінець, випускники школи зможуть одержати чітке уявлення про правовий механізм, що діє в сфері економіки, права і способи їхнього захисту в кожного з учасників ринкових відносин.

На основі аналізу структури готовності школярів до економічної діяльності згадані автори виділяють такі її показники: економічні знання, вміння, навички і звички; вміння співпрацювати з іншими і рахуватися з їхніми інтересами; прагнення до раціоналізації, підвищення продуктивності праці і якості роботи; економне ставлення до продуктів праці і природного середовища; вміння порівнювати свої потреби з економічними можливостями їхнього задоволення; раціональну організацію бюджету часу; відповідність професійних намірів можливостям їхньої реалізації і потребам економічного регіону.

На основі вивчення економічних якостей розвитку особистості школяра А.С. Нісімчук пропонує свою систему критеріїв оцінки рівня економічної вихованості учнів, яка передбачає:

1) працелюбність;
2) бережливість;
3) економність;
4) ощадливість;
5) ініціативність;
6) організованість;
7) діловитість й інші.

Автором розроблена карта рівня економічної вихованості учнів і критерії її оцінки (за трьохбальною шкалою) [11].

Більш сучасний підхід до визначення критеріїв оцінки рівня економічної вихованості знаходимо в працях О.Т. Шпака. На його думку, економічне виховання має сприяти формуванню таких якостей і умінь: розвинуте економічне мислення, почуття власника, реального господаря; вміння прогнозувати наслідки своїх рішень, своєї діяльності; економічно обґрунтоване ставлення до праці та її результатів; усвідомлення свого статусу платника податків, який не тільки зобов'язаний перераховувати платежі до бюджету, а й має право знати, як і на що витрачаються сплачені ним податки; прагнення до нарощування трудових доходів, до поліпшення якості життя; орієнтація на раціоналізацію праці та підвищення її економічної ефективності; готовність брати



This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

участь у різноманітних формах економічної діяльності, пов'язаних з ринковою економікою; участь в управлінні виробництвом; перевага морального вибору в ситуаціях, пов'язаних з ринковою економікою; вміння долати економічні труднощі та кризові ситуації; здатність ефективно використовувати діючий механізм соціально-економічного захисту своїх та суспільних інтересів; потреба в особистому самовдосконаленні та оновленні економічних знань [16].

Досягнення зазначеної мети в економічному вихованні школярів можливе за умови розв'язання певних конкретних завдань в цьому плані. Л.Е. Епштейн уважає, що школа повинна з метою економічного виховання школярів розв'язати такі завдання: забезпечення найбільш сприятливих економічних умов, найбільш ефективного використання засобів, які відпускаються державою для розв'язання питань навчання і виховання учнів; економічна освіта учнів, вивчення ними основ економіки виробництва; вироблення в учнів елементарних економічних навичок, уміння аналізувати ефективність своєї праці і діяльність колективу, прагнення і уміння бути економним, бережливим, розпорядним [7].

Знаний дослідник проблеми економічного виховання сільських школярів А.С. Нісімчук дещо конкретизує це питання стосовно даної категорії учнів, а саме: послідовне формування в сільських школярів поглядів, намірів, переконань, економічної свідомості; виховання розумних потреб, розвиток здібностей до обраного виду праці, формування вміння співвідносити найбільш повне задоволення своїх потреб з матеріальними можливостями; виховання бережливого ставлення до природи і державної власності, свідомого ставлення до вибору сільськогосподарських професій; озброєння учнів теоретичними знаннями і практичними уміннями культури сільськогосподарської праці, формування потреби економічного аналізу, звичок бережливості й економії, оволодіння основами наукової організації праці; підготовка учнів до прагнення щоденно поліпшувати результати своєї праці в навчальній і суспільно корисній діяльності, брати участь в економічному житті школи і базового господарства, вихованню якостей характеру дбайливого господаря-громадянина, бережливості, діловитості [11].

Порівняння визначених завдань економічного виховання Л.Е. Епштейном і А.С. Нісімчуком засвідчує, що в першому випадку вони сформульовані надто лаконічно і не дають змоги конкретизувати зміст економічного виховання школярів. Сформульовані А.С. Нісімчуком завдання дозволяють конкретизувати певною мірою зміст економічного виховання школярів [7, 11].

На думку О.Т. Шпака, мета економічної освіти й виховання школярів може бути досягнута завдяки розв'язанню таких завдань: формування основ економічних знань; формування економічних умінь і навичок в умовах спеціально організованої навчальної діяльності; формування основ економічного мислення; розвитку економічно важливих якостей особистості; подолання негативних якостей, які можуть мати місце в економічній діяльності; виховання культури споживання, уміння узгоджувати потреби з економічними можливостями їхнього задоволення; виховання економічно усвідомленого ставлення до праці та її результатів.

Розглядаючи єдність трудового і економічного виховання, бачимо, що в основі мотивів і потреб трудового виховання лежать економічні стимули. Трудове виховання формує ці потреби, приводить їх у відповідність до економічних можливостей, етичних норм. Трудове і економічне виховання розв'язують спільні завдання з формування сумлінного ставлення до праці, навичок загальної трудової культури, наукової організації праці. Облік і стимулювання використовуються і в трудовому вихованні.

Відмінність трудового і економічного виховання в підготовці школярів до праці полягає в тому, що трудове виховання готує людину до взаємодії з природою з метою одержання продукту праці для задоволення своїх потреб, а економічне виховання готує до ефективної організації взаємодії людини з природою з метою економії праці людини, її зусиль. Економічне виховання сприяє включенню молоді не тільки в сферу виробництва, а й у відносини розподілу, обміну і споживання матеріальних благ.

Отже, визначальною умовою виховання особистості є трудовий спосіб життя, що формує в учнів у процесі суспільних відносин мотиви і норми поведінки, які відповідають природі суспільних відносин.

Економічне виховання не можна підмінювати трудовим, тому що економіка і праця – не одне й те саме, вони співвідносяться як ціле і частина. Тому економічне виховання не обмежується сферою трудової діяльності, а проникає в різні сфери невиробничої діяльності, сферу споживання, обміну та розподілу.

Існує тісний зв'язок між економічною та моральною культурою. З одного боку, такі моральні принципи як любов до своєї країни, виховання почуття колективізму та товариської взаємодопомоги є важливою умовою реалізації заходів з економічного виховання. З другого –



This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

економічне виховання сприяє утвердженню таких моральних принципів, як високе усвідомлення громадського обов'язку, непримиренність до несправедливості та антигромадських явищ.

У підготовці майбутнього вчителя до економічного виховання школярів важливим є питання етапності цієї виховної роботи. У педагогічній літературі пропонується в системі управління економічним вихованням учнів дотримуватись таких етапів:

1. Моделювання економічно вихованої особистості й, у зв'язку з цим, постановка мети.

2. Збір первинної інформації про об'єкт управління, вивчення учнів, колективу і умов економічного виховання.

3. Прогнозування розвитку якостей особистості господаря-громадянина на даний віковий період і відповідна постановка завдань управління.

4. Планування процесу економічного виховання, вибір шляхів і засобів розв'язання поставлених завдань.

5. Організація діяльності дітей.

6. Організація контролю і обліку.

7. Підведення підсумків за певний, наперед установлений період (півріччя, навчальний рік т.п.), є завершальним етапом.

**Висновок.** Отже, у процесі підготовки майбутнього вчителя трудового навчання до економічного виховання учнів важливо орієнтувати його на те, що економічна свідомість виконує певні функції: пізнавальну, регулятивну і соціально-перетворюючу. Пізнавальна функція економічної свідомості забезпечує розкриття студентами можливостей пізнання та свідомого використання економічних законів, а також усвідомлення суттєвих зв'язків між явищами та закономірностями економічної діяльності в різних сферах функціонування суспільства: соціально-політичній, духовній, правовій, творчо-ініціативній. Зміст регулятивної функції економічної свідомості базується на логічному обґрунтуванні правових норм і правил відповідного виду суспільних відносин приватної та державної власності; правильного ставлення до економічних інтересів; виховання діловитості, бережливості, ініціативності, вміння працювати творчо тощо. Соціально-перетворююча функція економічної свідомості полягає в забезпеченні творчої участі студентів у організації суспільно корисної, продуктивної праці, створенні студентських об'єднань на зразок малих підприємств, кооперативів, бригад та інших форм. Майбутні спеціалісти, практично засвоюючи поняття конкретної економіки, вчаться передбачати і планувати свою роботу, виконувати її якісно, економно використовуючи матеріали, робити калькуляцію готової продукції.

*1. Аменд А.Ф. Экономическое образование и воспитание учащихся 5 – 11 классов. Учебное пособие. – Челябинск: ЧГПИ, 1988. – 164 с.*

*2. Анин В. Экономическое образование и воспитание учащихся // Экономическое самообразование . – 1988. – №12. – С. 99 – 103.*

*3. Бодалёв А.А., Ковалёв Г.А. За системную организацию школьной психологической службы //Вопросы психологии. – 1985. – №2. – С. 84 – 90.*

*4. Васильев Ю.К. Экономическое образование и воспитание учащихся. – М.: Педагогика, 1983. – 96 с.*

*5. М.В. Вачевський, В.М. Мадзігон Н.М. Примаченко і ін. Основи економіки. Навчальний посібник. – К.: "Педагогічна думка", 2007. – 612 с.*

*6. Дідух В.О. Економічне виховання // Загальноосвітня підготовка учнів у процесі трудового навчання. – К., – С. 110 – 118.*

*7. Эпштейн Л.Е. Экономические знания – всем трудящимся. – М.: Знание, 1973. – 32 с.*

*8. Курамов Д.П. Экономическое образование и воспитание школьников. – М.: Просвещение, 1981. – 112 с.*

*9. Лихачёв Б.Т. Педагогика. Курс лекций. Учебное пособие для студентов пед. учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК. – М.: Прометей, 1992. – 528 с.*

*10. Макаренко А.С. Очерк работы Полтавской колонии имени М. Горького // Там же. – Т.І. – С. 696 – 705.*

*11. Нисимчук А.С. Экономическое образование школьников. – М.: Просвещение, 1991. – 160 с.*

*12. Падалка О.С. Економічне виховання в школі // Трудова підготовка в закладах освіти. – 1998. – №2. – С. 29 – 32.*

*13. Сухомлинський В.О. Статті. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 122 – 139.*

*14. Шацкий С.Т. Деревенские дети и работа с ними // Избр. пед. соч: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 2. – С. 86 – 122.*

*15. Шемякин В.П. Экономическое воспитание школьников: вопросы теории и методики. – М.: Педагогика, 1986. – 96 с.*

*16. Шпак О.Т., Падалка О.С., Шепотько В.П. Учителю про економічне виховання учнів: питання генезису і компетентності. – К.: Четверта хвиля, 1998. – 224 с.*

Стаття надійшла до редакції 04.11.2010



This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com